

«Я бачив святу Софію...»

До 120-річчя від народження Олекси Грищенка

Як і до інших митців-новаторів, котрі прокладали невідомі шляхи у мистецтві на початку ХХ століття, визнання до Олекси Грищенка прийшло на чужині. Вже потім слава докотилася до України.

Роки життя у Кролеві О. Грищенко з теплотою описував у своїх спогадах «Україна моїх блакитних днів» - крізь призму народних звичаїв та обрядів, які особливо закарбувалися у пам'яті художника.

Від початку студентства юнак захопився науками (філологією, природознавством), які він студіював протягом 1905-1912рр. у Санкт-Петербурзькому, Київському та Московському університетах, а ще – мрія оволодіти таємницями живопису. У Києві займався у майстерні відомого пейзажиста С. Светославського (1905), а у Москві – у «Школі живопису й ліплення» К. Юона та І. Дудіна (1910), студії І. Машкова (1911).

Таке розмаїття у навчанні, оволодіння різними прийомами і спричинило те, що О. Грищенка важко віднести до однієї якоїсь живописної школи. Увесь час для нього незмінними залишалися принципи самоцінності живопису. Про це свідчить участь у різних виставках різних угруповань митців, таких як «Спілка молоді», «Нове товариство художників», «Бубновий валет», «Світ мистецтва». Однак це не заважало йому критикувати, наприклад, живопис «бубнововалетців».

Твори О. Грищенка цього періоду свідчать про спрямованість митця на такі напрямки у мистецтві того часу, як кубофутуризм і примітивізм. Творчі натури О. Грищенка поєднували інтерес до суто живописних проблем і наукового ставлення до мистецтва. Останнє він намагався перевести й у систему викладання живопису. Поняття «колір», «колорит» він волів розглядати з наукової точки зору, як, до речі, і К. Малевич.

Надзвичайний інтерес становлять і мистецтвознавчі студії О. Грищенка, з якими виступав у 1910-х рр. («Як у нас викладають живопис і що під цим треба розуміти» (1915), «Криза мистецтв і сучасний живопис. З приводу лекції М. Бердяєва» (1917). Його не лякають уже визнані тоді авторитети у мистецтвознавстві С. Глаголь, Я. Тугендхольд, з якими він вступав у полеміку з приводу як минулого, так і майбутнього шляхів розвитку російського живопису. Вбачав їх у наслідуванні французькому, тобто віддаючи перевагу розвиткам кольору.

Його цікавлять і зв'язки російського живопису з Візантією і Заходом, яким він присвятив окреме дослідження, що вийшло друком у 1913 році.

Опис колекції ікон О. Морозова спричинило і чисто науковий підхід О. Грищенка (уклав науковий каталог цього зібрання), й інтерес його до ікони як живописця («Російська ікона як мистецтво живопису»). Він уперше визначає відмінності псковського і новгородського іконопису. Дослідження дозволяють йому аналізувати ікони з наукової точки зору, що спричиняє появу сміливих паралелей між іконами та кубістичними картинами.

Разом з К. Малевичем О. Грищенко входив до колегії сучасного мистецтва, мав звання професора і багато учнів. Брав діяльну участь у рятуванні ікон, їх реставрації, експедиціях у пошуках нових ікон, які зникли після жовтневих подій 1917 року. Активно виступав проти вивезення мистецьких творів за кордон; охороняв від розграбування палац князів Барятинських на Курщині. Водночас з-під пера виходять нові мистецтвознавчі дослідження: «Від імпресіонізму до наших днів», «Композиція, фактура, колір та їх функція», які так ніколи і не побачили світ.

У 1919 О. Грищенко назавжди залишив Росію. У щоденнику митець так пояснював свій рішучий крок: «Жагуча спрага бурлакування й подорожі перевернула все моє життя». Не випадково, мабуть, і опинився у Константинополі, про який писав у спогадах «Мої роки у Цар-

городі»: «Для нас, українців, немає яскравішого слова над слово Царгород. Воно освячене сторіччями і пов'язане з найвидатнішими подіями нашої історії. Від свого першого культурного пробудження, від свого хрещення, стара Русь повертається обличчям до славної столиці центру найбагатших ринків».

Значний мистецький доробок того часу спонукав колекціонерів і дослідників звернути увагу на О. Грищенка. Один із них навіть відзначив, що «завдяки Константинополю ми маємо Грищенка». Під час подорожей по Туреччині і Греції у 1919-1923 рр. написав значну кількість творів: «Мозаїки Кахріє-Джамі» (1920), «Храм у Олімпії» (1921), «Парфенон» (1923). Й у пізніший час полюбляв писати пейзажі, у тому числі екзотичних місць - «Корсика» (1928), «Венеція» (1962). Залишив, крім картин, малюнків, мистецтвознавчих праць, ще й цікаві спогади.

Виставляв свої твори у Парижі, знайшовши й там визнання. А у 1930 році став членом Осіннього салону, що вдавалося не кожному, хто не був корінним французом.

В Україні твори О. Грищенка зберігаються у двох музейних збірках: Києві та Львові. Сім творів живопису О. Грищенка з фондів Львівського музею українського мистецтва були знищені у 1952 році разом з творами інших українських митців як шкідливі для мистецтва.

Якщо комісія по поверненню культурних цінностей в Україну отримає мистецьку спадщину О. Грищенка з Франції (де помер художник), то найближчим часом Сумщина зможе познайомитися з творчістю свого славетного земляка.

А ось іще досить цікаві факти. З 1959 до 1994 рр. у Сумах мешкала рідна племінниця О. Грищенка - Ніна Петрівна Грищенко. Лікар за фахом, вона займалася живописом, закінчила студію образотворчого мистецтва, залишила цікаві спогади про свого дядька.